

Leedvermaak zit in onze natuur. Maar waarom?

Lachen om leed

Grinniken om iemand die afgaat voor een volle zaal. Gieren om een politicus die wordt weggehoond. Lachen om een struikelende voorbijganger. Wat is er toch zo leuk aan andermans pech of ellende? En hoe (on)schuldig is leedvermaak eigenlijk?

■ TEKST: LOTTE STEGEMAN

Waarschijnlijk lach je hier vooral om als dit de ligstoel is die het slachtoffer net voor je neus inpikte.

Leedvermaak is lekker omdat de ellende van anderen ons wat oplevert

Genieten van een situatie waarin een ander er bekaaid vanaf komt: wie maakt zich er af en toe niet schuldig aan? Maar eigenlijk is het best onaardig, toch? Of misschien zelfs wel kwaadaardig? Dat hangt er maar net vanaf, zo blijkt, maar daarover later meer.

Eerst maar eens bepalen wat leedvermaak is. Woordenboek *Van Dale* beschrijft het als 'plezier om het leed van een ander'. En als je het Wilco van Dijk vraagt, is het inderdaad niet veel ingewikkelder. De sociaal psycholoog van de Universiteit Leiden bracht in 2014 een boek uit (in het Engels) onder de titel *Schadenfreude*. Dat is Duits, maar daar is een logische verklaring voor: de Engelse taal heeft geen term voor leedvermaak en gebruikt het Duitse woord ervoor (zie het kader 'Geen woorden voor'). 'Maar bij leedvermaak moet je eigen rol wel passief zijn', voegt Van Dijk aan de *Van Dale*-definitie toe. 'Je moet het leed niet zelf hebben veroorzaakt. Geef jij iemand een duw en gaat die huilend tegen de vlakte? Dan wordt het eerder sadistisch.' We laten actief sadisme in dit artikel verder voor wat het is. Dus terug naar het passieve broertje, leedvermaak.

Geen woorden voor

De Duitsers waren er met *Schadenfreude*, hun woord voor leedvermaak, in de zestiende eeuw al vroeg bij. Maar ook de Grieken hebben al lang een naam voor deze specifieke vorm van pret: *epichairekakia*. Mogelijk is hun term zelfs nog ouder dan die van onze oosterburen. Inmiddels bestaat er in veel talen een woord voor. Van *zloradiye* in het Russisch tot *xing-xai-le-huo* in het Mandarijn. Het Engels heeft er geen eigen term voor, en nam gewoon het Duitse *Schadenfreude* over. In Italië en Japan ontbreekt zo'n woord wel nog altijd. Al levert het Japanse gezegde 'Het ongeluk van anderen smaakt als honing' het bewijs dat ook Japanners niet vies zijn van grinniken om andermans ellende.

'Dit smaakt als honing', zou een Japanner zeggen als hij iemand languit op de plaat zag gaan.

GETTY IMAGES

● Leedvermaak of slapstick?

Begin 2022 overleed acteur en comedian Bob Saget, die van 1990 tot 1997 *America's Funniest Home Video's* presenteerde: vermoedelijk de start van het overweldigende succes van huisgemaakte blooperfilmpjes. Het programma heeft zijn glorie-dagen inmiddels achter zich liggen. Maar de popula-

riteit van filmpjes van skiërs die een boom te laat zien en ertegenop botsen, een hond die struikelt of baby's die walgen van een hapje citroen is sindsdien niet minder geworden. We bekijken ze nu alleen (massaal) online. Maar of dit ook echt leedvermaak is? Mwah. Van Dijk plaatst ze in de categorie twijfelgevallen. 'Ze schurken er tegenaan, maar

het is ook gewoon humor en slapstick. Het leed van de persoon of het dier in kwestie is waarschijnlijk te overzien. Als je aan het filmpje zou zien dat er écht sprake is van lijden, lach je dan nog? Als er bij deze vorm van vermaak doden of gewonden vallen, is de lol er hopelijk snel af.'

Maar de onschuldige vorm van dit plezier is zo algemeen dat het in het Nederlands zelfs een eigen gezegde heeft: 'Geen beter vermaak dan leedvermaak'. De grote vraag blijft alleen waarom we lol hebben om het leed van een ander. 'Omdat we er voordeel uithalen', verklaart Van Dijk. 'We ervaren emoties als er iets belangrijks op het spel staat. Negatieve gevoelens als je belangen geschaad worden, en positieve als je belangen juist worden behartigd.' Iets aan leedvermaak dient dus je belangen. 'Bij het voelen ervan, wordt het beloningscentrum in de hersenen geactiveerd. Het werkt hetzelfde als wanneer je een cadeautje krijgt of seks hebt. Het is lekker.'

Goed, leedvermaak is dus lekker omdat het leed van anderen ons soms wat oplevert. Meerdere dingen zelfs, volgens Van Dijk. Twee daarvan springen er volgens hem uit. Het eerste en belangrijkste: de tegenspoed van anderen, kan jou een gevoel van rechtvaardigheid bezorgen. 'We willen dat goede mensen goede dingen overkomen en slechte mensen slechte dingen.' Vandaar dat je ruim een jaar na dato nog opnieuw kan schateren om de kapitale blunder van een gehate politicus, van die ene collega met wie jij niet door een deur kunt of van je overspelige ex die nu op zijn beurt bedrogen is. 'Vaak hebben we meer plezier ten koste van mensen die we niet leuk vinden: we hebben lol als hypocriete mensen iets overkomt, of mensen die in onze ogen onterecht een hogere status hebben dan wij. Want als die onderuitgaan, vinden we dat terecht.' Hoera, net goed.

● Goed voor je zelfbeeld

De tweede reden waarom andermans pech goed kan uitpakken voor onszelf, valt ook niet te onderschatten: leedvermaak kan je

Er zijn grenzen

Herinner je je de audities van talentenjacht *Idols* nog? De eerste afleveringen van elk seizoen bestonden geheel uit auditierondes. Rijen vals zingende aspirant-kandidaten die dachten superster te kunnen worden, kwamen daarin voorbij. De juryleden lieten voor de camera geen spaan van ze heel, en de kijkers smulden op hun beurt van de audities (die werden bijna net zo goed bekeken als de uiteindelijke finale) én het commentaar. Maar na een paar jaar begon de formule uitgewerkt te raken. 'Je zag de populariteit afnemen', herinnert psychologiehoogleraar en leedvermaak-expert Wilco van Dijk van de Universiteit Leiden zich. 'Juryleden zochten de grens ook steeds verder op. Zoals Gordon (in het programma *Holland's Got Talent*, red.) die racistische opmerkingen begon te maken. Kijkers haakten daarop af. Het gros van de mensen voelt blijkaar aan wanneer het te ver gaat.'

Net goed! Had hij maar niet zo opschepperig moeten doen over die supersonische ultralichtgewicht tent van 'm.

Ook uitglijdende dieren zijn een grote bron van (leed)vermaak.

een vreselijk vals zingende candidate helemaal met de grond gelijk werd gemaakt door de jury. Wat bleek nu? De studenten die een slechte uitslag van hun intelligentietest hadden gekregen, vonden het filmpje stukken leuker dan de andere studenten. De afgang van de candidate herstelde hun gebutste zelfbeeld weer een beetje, verklaarden de onderzoekers. 'Er zijn meerdere soortgelijke onderzoeken gedaan', zegt Van Dijk, 'en ook andersom: als je mensen met een gebutst zelfbeeld meer bevestiging geeft voordat ze oordelen, zie je dat ze erna meestal juist minder leedvermaak hebben.'

● Lachen om Duitsers

De hoogleraar noemt een voor hem prachtig voorbeeld van leedvermaak. Daarbij werd tegelijk plezier beleefd aan de uitglijder van een 'slechterik' en ook een collectief gebutst ego opgepoetst. Dat was tijdens de halve finale van het wereldkampioenschap voetbal in 2010. Duitsland speelde daarin tegen Spanje. Duitsland, onze grote broer en buurman, dat in 1974 onterecht (tenminste, volgens de meeste Nederlanders) wereldkampioen was geworden. En dat toen ook bij veel Nederlandse voetballieffhebbers nog de reputatie genoot een onsympathiek elftal te hebben. Dat land mocht toch zeker niet

een positief gevoel over jezelf geven. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een onderzoek dat Van Dijk en zijn collega's een paar jaar geleden uitvoerden. De onderzoekers vroegen zich af of mensen die behoefte hebben aan een positief zelfbeeld ook meer neiging tot leedvermaak hebben. Om dat uit te vinden, lieten de psychologen twee groepen studenten een filmpje kijken van de audities voor de tv-talentenjacht *Idols*. Maar eerst deden

beide groepen een intelligentietest. De uitslag daarvan kregen ze te horen voordat het fragment begon. Ongeacht hun werkelijke score kreeg de helft van de respondenten te horen dat ze het heel goed hadden gedaan in de test. De andere helft kreeg juist een (zogenoemd) slecht resultaat. Dat laatste was niet bepaald goed voor hun zelfbeeld natuurlijk. Na deze IQ-testuitslag keken alle proefpersonen een auditiefilmpje, waarin

‘Leedvermaak is onderdeel van onze sociale natuur en groepsdynamiek’

► winnen? Bij de aftrap hadden 80.000 Nederlanders afgestemd op de wedstrijd via de Duitse tv-zender ARD. Toen Duitsland na ruim zeventig minuten met 0-1 achterstond, schakelden ineens veel meer Nederlanders over. Op het moment dat het fluitsignaal klonk en Duitsland officieel uit het WK lag (terwijl Oranje een dag daarvoor wél had gewonnen in ‘onze’ halve finale), genoten ruim 350.000 Nederlanders via de ARD van de nederlaag. Zo. Die zit.

● ‘Eindelijk is hij dood’

Maar leedvermaak gaat soms ook verder dan lachen om uitgeschakelde Duitsers, of slechte audities van mensen die net iets te veel in hun eigen zangkunsten geloven. Van Dijk herinnert zich de beginperiode van zijn onderzoek naar het verschijnsel. Hij liet mensen schrijven over situaties waarin ze leedvermaak hadden gevoeld. Veel gebeurtenissen waren klein en onschuldig, maar één ervan vergeet de hoogleraar nooit meer. Het was het verhaal van een vrouw. Een jong meisje uit haar buurt was doodgebeten door de hond van haar vader. De vrouw had positieve emoties ervaren bij het drama, zo

erkende zij. Niet om het meisje, maar om haar vader: die was namelijk een veroordeelde kinderverkrachter. De vrouw dacht dat de vader nu moest weten hoe het voelt als er iets ergs gebeurt met je kind. En blijkbaar voelde dat goed. ‘Hoewel het een heel gruwelijk voorbeeld is’, zegt Van Dijk, ‘gaat het ook hier om rechtvaardigheid.’

Toch staat dit geval niet op zichzelf. Van Dijk noemt een aantal andere, ook heftige vormen van leedvermaak, zoals de dood van grote misdadigers als Osama Bin Laden en

de executie van Saddam Hoessein. Toen vierden mensen feest, want er was eindelijk rechtvaardigheid.

Zulke vreugde om gevallen ‘slechteriken’ is zeker niet nieuw. Het gebeurt al eeuwen, denk aan de publiekelijke executies in de Middeleeuwen waarbij mensen vrijwillig kwamen kijken naar de ophanging van vermeende misdadigers en ontuchtplegers, en naar de verbranding van heksen. ‘Steeds weer is er dat rechtvaardigheidsgevoel’, stelt Van Dijk. ‘En bij die executies speelt ver-

Dierlijk leedvermaak

Leedvermaak zit in de menselijke natuur, zoveel is duidelijk. Maar zit het ook in de natuur? Komt het ook bij andere dieren voor? Dat is knap lastig te onderzoeken. ‘Wetenschappers hebben geprobeerd dit vast te stellen bij chimpansees’, zegt Tom Roth, primatoloog aan de Universiteit Leiden. In een studie uit 2018 kregen de dieren bezoek van een gemene of vriendelijke persoon. ‘De vriendelijke persoon bood voedsel aan en gaf

het echt aan de dieren. De gemene liet het eten zien, maar nam het toen weer mee.’ Vervolgens werden de personen door iemand gestraft. Een paar tellen konden de chimps zien dat dat gebeurde, totdat de mensen naar een andere ruimte gingen. De apen konden toen alleen meekijken door een zware metalen deur te openen. Wat bleek? ‘Ze waren bereid om meer moeite te doen de deur open te doen als een gemeen

persoon werd gestraft, dan wanneer een aardig persoon werd gestraft.’ Dat zou betekenen dat ze het interessanter vonden de gemenerik gestraft te zien worden. Is dat leedvermaak? Mogelijk, maar Roth plaatst wel een kanttekening. ‘Want interesse hebben staat niet gelijk aan leuk vinden. Het is hiermee dus nog niet bewezen dat de dieren er ook positieve emoties bij voelden.’ En dat is nou juist typerend voor leedvermaak.

Waarschijnlijk grinnik je harder om het struikelen van deze meneer als je net te horen hebt gekregen dat je een enorme minkukel bent.

GETTY IMAGES

Nét goed

In 2015 toonden onderzoekers van de University of Haifa in Israël aan dat zelfs tweejarige kinderen bekend zijn met het verschijnsel leedvermaak. Steeds deden een moeder, haar kind en een leeftijdsgenootje van het kind mee aan de experimenten. De drie werden in twee verschillende situaties geplaatst: een eerlijke en een oneerlijke. In de eerlijke setting las de moeder een boek voor aan allebei de kinderen die aan het spelen waren. In de oneerlijke situatie las moeder nog steeds voor, maar nu met de leeftijdsgenoot van haar kind op schoot. Haar kind zelf kon dus niet anders dan (jaloers) toekijken. Vervolgens liet de moeder in allebei de situaties tijdens het voorlezen een glas water over het boek vallen. Alleen in de oneerlijke setting hadden de toekijkende kinderen de grootste lol om deze blunder. Zo. Rechtvaardigheid.

Zolang dit meisje niet verdrinkt, kunnen we het echt lollig vinden dat ze haar telefoon in het zwembad laat vallen.

moedelijk ook opluchting mee, omdat jij het zelf niet bent die daar op het schavot staat.’

● Het hoort erbij

Plezier hebben ten koste van een ander was er, kortom, altijd al en is ook overal. ‘Het is onze natuur’, zegt Van Dijk dan ook. En misschien niet alleen die van de mens: mogelijk doen ook andere dieren het. Van Dijk herinnert zich een oude anekdote over jonge chimpansees die lol hebben om een gek loopje van een oudere soortgenoot. En volgens een Duits onderzoek van het Max-Planck-Gesellschaft, dat is gepubliceerd in 2018, kijken chimpansees ook maar wat graag naar ‘slechteriken’ die worden afgestraft. (Of dat echt door mag gaan voor leedvermaak zoals mensen dat ervaren, staat overigens niet vast: zie het kader ‘Dierlijk leedvermaak’.)

Maar dat leedvermaak zit ingebakken bij mensen zodra we als kind ons zelfbewustzijn gaan ontdekken (zie het kader ‘Nét goed’), staat volgens Van Dijk hoe dan ook vast. ‘Net als grapjes maken, plagen en anderen belachelijk maken, is leedvermaak een onderdeel van onze groepsdynamiek en sociale natuur.’

● Wat zegt het over jou?

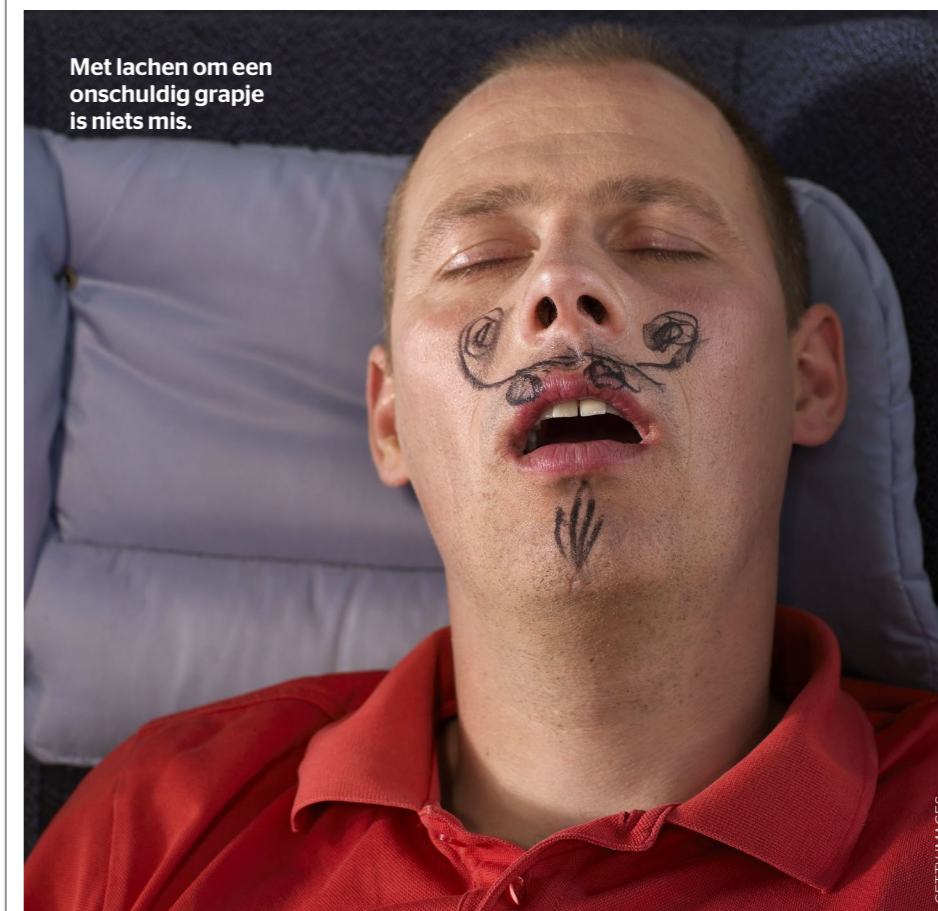
Fijn hoor, dat anderzins uitglidders jou een goed gevoel geven en in jouw ogen rechtvaardig zijn. En goed, het is dus onze natuur. Maar is leedvermaak moreel wel in de haak? Zegt het iets ongezelligs over je karakter als je plezier haalt uit de ellende van een ander? Dat hangt ervan af. Je bent sowieso geen slecht mens als je lacht om bloopers: daar is het leed in die filmpjes te onschuldig voor. Als het leed iets groter is, wordt het wat complexer. Gaat het je in dat geval om rechtvaardigheid? Dan zegt dat volgens Van Dijk vooral dat je zwaar tilt aan rechtvaardigheid. En wie kan daar nou tegen zijn?

En als het niet zo goed met je gaat, en de ellende van een ander je helpt om een beetje te relativeren? Nou, ook dan is er nog geen reden voor paniek. Al in 1930 boog de Duitse pedagoge Martha Moers zich over de kwestie, zegt Van Dijk. En haar oordeel lijkt nog steeds overeind te blijven. Het hangt maar net van het motief af, stelde Moers. ‘Is leedvermaak slecht?’, besluit Van

Dijk. ‘Moeten we onze kinderen erover opvoeden? Wel als het voortkomt uit haat en afgunst, vond Moers. Maar gaat het om rechtvaardigheid en onschuldige humor? Ach, dan is het zo erg nog niet.’ Zolang leedvermaak je gevoel voor compassie niet in de weg zit, is er geen man overboord. ■

redactie@quest.nl

Met lachen om een onschuldig grapje is niets mis.

GETTY IMAGES